Nordlige Verdener
Sjette halvårsrapport
1. halvår 2012

Halvårsrapport for Nationalmuseets tværgående forskningssatsning Nordlige Verdener, 1. halvår 2012

Med denne halvårsrapport fra forskningssatsningen Nordlige Verdener har fokus været rettet dels mod planlægningen af den kommende internationale konference, planlagt til slutningen af november 2012 , dels på at løfte sløret for nogle af de spændende forskningsresultater, baseret på foregående års feltarbejde og undersøgelser, som nu er ved at manifestere sig.

Styregruppen bestod i 1. halvår 2012 af:
Per Kristian Madsen (direktør og formand for styregruppen)
Lene Floris (museumschef og forskningsansvarlig)
Michael Andersen (overinspektør Danmarks Middelalder og Renæssance)
Poul Otto Nielsen (overinspektør Danmarks Oldtid)
Christian Sune Pedersen (overinspektør Danmarks Nyere Tid og Etnografisk Samling)
Mads Christian Christensen (overinspektør for Forskning, Analyse & Rådgivning, Bevaringsafdelingen)
Peter Henningsen (overinspektør Frilandsmuseet)

Siden sidste halvårsrapport har der været afholdt styregruppemøde d. 29. juni 2012 samt 3 interne frokostmøder for projektejere og -deltagere. Til mødet d. 21 februar var museets presseansvarlige, Henrik Schilling inviteret, for at fremlægge et forslag til strategi for præsentation af projekternes resultater . Frokostmødet resulterede i et møde mellem Henrik Schilling og de store danske og grønlandske medier, hvor hele Nordlige Verdener blev præsenteret. Efterfølgende er der løbende kommet artikler om flere af projekterne i danske og grønlandske dagblade og magasiner. Mødet d. 17. april havde den kommende konference i november 2012 som tema, hvor det foreløbige program blev præsenteret., . På dagen for frokostmødet d. 12. juni udkom publikationen ”Challenges and solutions. Northern Worlds – Report from workshop 2 at the National Museum, 1. November 2011” og med publikationen som udgangspunkt blev workshoppen og artiklerne gennemgået.

Den nedsatte arbejdsgruppe til planlægning af den afsluttende internationale konference i 2012 har afholdt møde i årets første halvdel, og konferencens foreløbige program er færdigt, og der er truffet aftaler med ordstyrerne til alle sessioner på konferencen.

Fra forskningsprojekterne

Som tidligere har formidlingen af projekterne været prioriteret højt, og der har således været mange populærvidenskabelige arrangementer og artikler der har gjort Nordlige Verdener synlig i bl.a. i dagspressen, hvor både projekter og resultaterne fra de sidste års feltarbejde er blevet præsenteret.

Et udvalg af store artikler i dagspressen skal nævnes:
”Sensationelt kornfund beviser nordboernes agerbrug”, Kristeligt Dagblad 11. januar.
”Slaget om vejrstationerne”, Atuagagdliutit/Grønlandsposten 27. juni.
”De grønlandske runefund fortæller en særlig historie”, Atuagagdliutit/Grønlandsposten 4. juli.
”Præinuit dyrkede bjørne- og dyrekulte”, Atuagagdliutit/Grønlandsposten 11. juli.
”Vikingerne opgav det hårde liv i Grønland”, Politiken 15. juli.

”Den dag blå tekopper blev moderne”, Atuagagdliutit/Grønlandsposten 18. juli.
”De nødvendige, de nyttige og de overdådige varer”, Weekendavisen 20. juli.
”Thule blev Grønlands vugge”, Atuagagdliutit/Grønlandsposten 25. juli.

Der er lagt vægt på at formidle til Grønland, hvorfra materialet til flere store forskningsprojekter er indsamlet. Derudover er resultaterne publiceret i fagfællebedømte fagtidsskrifter. I stedet for at fokusere på bredden i formidlingen i alle projekterne, har vi i den foreliggende halvårsrapport valgt at rette fokus mod tre projekter. Peter Steen Henriksen og Ditlev L. Mahler har været deltagere i Nordlige Verdener helt fra starten og har i deres projekter opnået flotte resultater. Christina Folke Ax er netop blevet en del af Nordlige Verdener. Hendes projekt er nyt, og præsentationen giver indblik i et forskningsområde af international betydning for forståelsen af baggrunden for det første europæiske ’olieeventyr’, som baseredes på animalske ressourcer – de store bardehvaler i Nordatlanten og langs Grønlands kyster.

Klynge af huse fra bondestenalderens sene afsnit omkring 3000 f.v.t. Klyngen ligger som en forhøjning af sten mellem de fire indhegninger, som formentlig stammer fra det 19. århundrede, og som har brugt husklyngen som stenbrud. Foto Ditlev L. Mahler 2012.

Ny viden om Shetlandsøernes bondestenalder

Ditlev L. Mahler, projektseniorforsker, Danmarks Oldtid

2012 har sat fokus på at bearbejde de resultater og opmålinger, som indkom i 2011, samt skabe fundamentet for en større forståelse af de socioøkonomiske forhold i den tidlige bondestenalder på Shetlandsøerne 4000-3000 f.v.t. Udviklingen af bosættelsesmønsteret har været af største vigtighed, idet denne udvikling formentlig kan kaste lys over i det mindste en af de dynamiske processer, som ellers er skjult for os på grund af de meget få arkæologiske udgravninger på øerne. Måske står vi over for et gennembrud, som dog vil kræve, at det underbygges ved hjælp af udgravninger eller i det mindste en række prøveboringer.

Vi kender enkeltliggende bygninger fra perioden på for eksempel Pinhoulland på West Mainland. De enkeltliggende bygninger afløses tilsyneladende af faser med to til tre bygninger bundet sammen af et stengærde, så de må være samtidige. På Pinhoulland afløses disse faser af en klynge af huse på op til seks

sammenbyggede huse. Endda ser det ud til, at der har været en smal passage mellem bygningerne, og orienteringen af indgangene peger på en samtidighed i hvert fald for nogle af husenes vedkommende. Klyngen af huse på Pinhoulland har stærke lighedstræk med lignende bebyggelser på Orkneyøerne , som den verdensberømte Skara Brae bebyggelse, dateret til slutningen af bondestenalderen og begyndelsen af bronzealderen. Skara Brae er desuden et World Heritage Site!

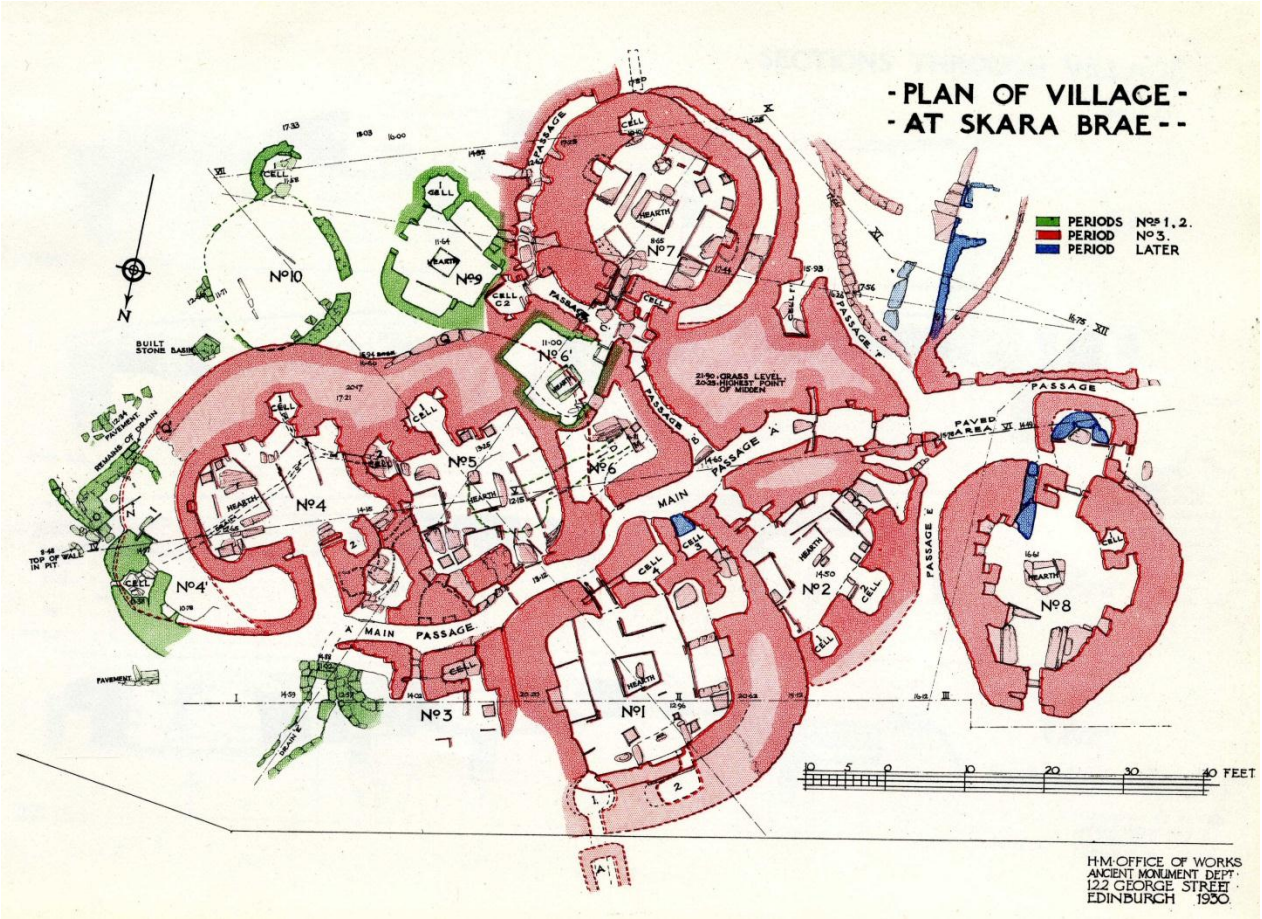

Tegning af Skara Brae, Orkneyøerne efter G. Childe 1931.

Pinhoulland og Skara Brae vidner om kontakt mellem Shetlandsøerne og Orkneyøerne, hvilket mærkeligt nok har været meget vanskeligt at påvise tidligere. Iagttagelsen gav inspiration til at søge efter flere lokaliteter af samme slags som Pinhoulland andre steder på Shetlandsøerne, hvilket blev muligt i år med besøg på andre af bondestenalderens lokaliteter på West Mainland. Og pludselig en let skyet julidag nær Loch of Flatpunds, blot 3 km nordvest for Pinhoulland, dukkede samme type bebyggelse op dækkende et areal på 16 x 12 m^2. Det var muligt at erkende 5 eller 6 bygninger, men desværre har klyngen af huse været udnyttet som stenbrud i det 19. og begyndelsen af det 20. århundrede, så det i dag for det utrænede øje blot ligner en stor samling af sten, men som ikke desto mindre er et arkæologisk gennembrud. Er der to sådanne lokaliteter, må der være flere – er det et mønster?

Ved nordbogården Ø35 i Qorlortup Itinnera i Østerbygden, Grønland. Foto: Peter Steen Henriksen 2009.

Nordboernes agerbrug i Grønland. Et agerbrug på nordgrænsen.

Peter Steen Henriksen, projektforsker, Danmarks Oldtid/Naturvidenskab

Projektet "Nordboernes agerbrug i Grønland" har til formål at undersøge, om nordboerne havde agerbrug på Grønland. Undersøgelserne sker ved hjælp af makrofossilanalyser af prøver fra møddingslag fra en række nordbogårde. Ved makrofossilanalyserne bliver jordprøverne undersøgt for rester af korn og andre planterester.

Efter tre feltsæsoner er der hjemtaget omkring 400 kg jordprøver fra møddinger ved 12 nordbogårde i områderne omkring Qassiarsuk, Igaliku og Vatnahverfi i Østerbygden, derfor Ø foran ruinnumrene. Prøverne stammer fra møddinger med meget varierende bevaringsgrad, fra helt nedbrudte lag, hvor kun forkullet materiale er bevaret, til meget velbevarede våde lag, hvor uforkullede planterester som frø og blade er bevaret.

Medio 2012 er omkring halvdelen af prøverne analyseret, og der tegner sig allerede nu et spændende billede af nordboernes agerbrug. Der er nemlig fundet forkullede rester af byg i de ældste lag af møddingerne på fire lokaliteter, dækkende det meste af det undersøgte område. Ved Ø3-Tasiusaq, Ø47-

Igaliku og Ø49 nord for Igaliku er der fundet enkelte bygkerner og ved Ø35-Qorlortup Itinnera er der fundet to aksled fra byg. Bygkernerne kan både stamme fra dyrkning og import, hvorimod aksledene taler for lokal dyrkning, da det er meget usandsynligt, at man har fragtet utærsket korn med skib til Grønland.

Resultaterne viser, at nordboerne dyrkede byg, og at byggen i hvert fald i begyndelsen af nordbotiden var udbredt. Dette står i modsætning til "Kongespejlet", en middelalderlig kilde, der omtaler, at kun de rigeste i Grønland forsøgsvis dyrkede korn, men at nordboerne i Grønland hverken kendte øl eller brød, fordi de ikke havde korn. Med fundene af bygkernerne og aksleddene på 4 forskellige lokaliteter de sidste år ser det ud til, at korndyrkningen har været almindeligt udbredt på nordbogårdene og ikke kun begrænset til enkelte steder med meget rige bønder eller stormænd.

Et andet resultat fra analyserne er, at man har udnyttet tang i husholdningen. I næsten alle møddingerne ved beboelseshusene, både de, der ligger ved kysten og de, der ligger langt inde i landet, findes der forkullet buletang. Om tangen har indgået i kosten er det svært at fastslå, men det er en nærliggende tanke, da der ikke findes mange andre lokale planter, man kan spise i større mængde.

Grønlandsfarere og vadehavsliv. Den nordatlantiske hvalfangst og dens konsekvenser for den materielle kultur, sociale organisation og kulturelle horisont på de nordfrisiske øer, ca. 1650-1850.
Christina Folke Ax, projektseniorforsker, Frilandsmuseet

Hvordan sammenkæder man mændenes liv til havs med kvindernes liv på land? Hvordan holder man styr på ikke-statslige aktører, der bevæger sig i uformelle netværk på tværs af landegrænser? Hvordan finder man oplysninger om mennesker, der ikke efterlader sig mange spor i kilderne? Og hvad er egentlig meningen med at hænge hollandske fliser på væggene? Disse og mange andre spørgsmål har været udgangspunktet for arbejdet med projektet *Grønlandsfarere og vadehavsliv* siden september 2011, hvor det især har drejet sig om at finpudse en problemformulering og finde og læse kilder og relevant baggrundslitteratur.

Af praktiske hensyn tager projektet udgangspunkt i Rømø, men forsøger dog at se øen i en større regional sammenhæng ved hjælp af sekundær litteratur. Samspillet mellem det lokale samfund på Rømø og hval- og sælfangsten bliver undersøgt ved at fokusere på udvalgte temaer, der kan fungere som prisme for analysen. Det drejer sig om forhold vedrørende *materiel kultur, netværk* og praksisser i forhold til *social organisation* og *risikohåndtering*. Disse temaer vil desuden blive analyseret ud fra gennemgående spørgsmål relateret til køn, viden og kulturel horisont. Kilderne hertil findes i Nationalmuseets samlinger, Statens arkiver foruden arkiver i Tyskland. Kildesituationen besværliggøres dog rent praktisk af, at Rømø administrativt var delt i en del, der hørte under kongeriget Danmark og en del, der hørte under Hertugdømmet Slesvig.

I foråret blev der gennemført en studierejse til øen Føhr, hvor hvalfangsten var særligt dominerende, og hvor Ferring Stiftung under ledelse af Prof. Dr. Volkert F. Faltings har samlet et arkiv og bibliotek, der bl.a. indeholder en del materiale af relevans for projektet. Endvidere blev også Dr.-Carl-Häberlin-Friesen-Museum og dets arkiv besøgt.

I forbindelse med projektet er der desuden etableret et samarbejde med forskningsprojektet "Hollandsk-danske forbindelser. Forskningssamarbejde mellem Fiskeri- og Søfartsmuseet og Museum Sønderjylland" og Center for Maritime og Regionale Studier, hvor projektet deltager i forskellige workshops og seminarer.

Projektet er derudover blevet præsenteret på et seminar på Saxo-instituttets forskningssøjle for Kolonialisme, imperialisme og transnationale forbindelser ved Københavns Universitet. Skriftligt er projektet indtil videre formidlet i form af to artikler. 'The Whaler and the ostrich egg – Introduction to a project on life on the North Frisian Islands and whaling in the Arctic Ocean', i *Northen Worlds – challenges and solutions* redigeret af Hans Christian Gulløv, Peter Andreas Toft og Caroline Polke Hansgaard, s. 58-69, og i 2013 udkommer artiklen 'Fishbones and Fashion – the influence of whaling on women's clothes in early modern Europe', i *Fashionable Encounters and Creative Communities in the Early Modern 1500-1850 – The Nordic Countries and the World. Dress, Accessories and Textiles* redigeret af Maj Ringgaard, Kristen Toftegaard, Tove Engelhardt Mathiassen, Mikkel Venborg Pedersen og Marie-Louise Nosch.

Kvindedragt fra Rømø

Hjemmeside

Hjemmesiden http://nordligeverdener.natmus.dk opdateres stadig løbende med de resultater der kommer, og det sker både på dansk og engelsk. Det er nu for alvor blevet stedet hvor projekterne kan publicere feltrapporter, rapporter fra netværksmøder og workshops, samt lyd- og filmklip fra feltarbejde. Hjemmesiden vil også være det primære sted for information om konferencen i november. Hjemmesiden forberedes også til at kunne eksistere, når Nordlige Verdener afsluttes. Der planlægges med en hjemmeside, hvor alle resultater samles fra hele projektperioden.

Hans Christian Gulløv